

UDK:316.4:101

Ravshanbek ABOBAKIROV,
Tadqiqotchi, Namangan davlat universiteti, Namangan, O'zbekiston
E-mail. abobakirovravshanbek3@gmail.com, ORCID: 0009-0000-2772-8497

Namangan davlat universiteti f.f.d. O.Mamatov taqrizi asosida

IJTIMOIIY REINTEGRATSIYA TUSHUNCHASINING IJTIMOIIY-FALSAFIY TALQINI VA ZAMONAVIIY NAZARIY YONDASHUVLAR

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy reintegratsiya tushunchasining mazmuniy chegaralari, kategorial maqomi va zamonaviy nazariy talqinlari ijtimoiy-falsafiy tahlil predmeti sifatida o'rganiladi. Muallif reintegratsiyani jazoni ijro etish tizimining texnik bosqichi yoki ma'muriy protsedura sifatida emas, balki shaxsning huquqiy, mehnat, oilaviy, kommunikativ va ramziy maqomlarini birgalikda tiklashga qaratilgan ko'p o'lchovli ijtimoiy jarayon sifatida asoslaydi. Ishda reintegratsiya, resotsializatsiya, reabilitatsiya, adaptatsiya va desistans tushunchalarining nazariy differentsiatsiyasi amalga oshirilib, ularning har biri qaysi ijtimoiy voqelik qatlamini qamrab olishi aniqlanadi. Shuningdek, zamonaviy yondashuvlar — ijtimoiy nazorat va hayotiy burilish nuqtalari nazariyasi, narrativ identiklik konsepsiyasi, desistans paradigmasi, e'tirof nazariyasi va imkoniyatlar yondashuvi — qiyosiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy reintegratsiya, resotsializatsiya, desistans, narrativ identiklik, e'tirof nazariyasi, imkoniyatlar yondashuvi, stigma, ijtimoiy kapital, inson qadri, ijtimoiy falsafa.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПОНЯТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РЕИНТЕГРАЦИИ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Аннотация

В статье содержательные границы, категориальный статус и современные теоретические интерпретации понятия социальной реинтеграции исследуются как предмет социально-философского анализа. Реинтеграция обосновывается не как технический этап исполнения наказания или административная процедура, а как многомерный социальный процесс, направленный на совместное восстановление правового, трудового, семейного, коммуникативного и символического статусов личности. Осуществляется теоретическая дифференциация понятий реинтеграции, ресоциализации, реабилитации, адаптации и десистанса с определением того, какой слой социальной реальности охватывает каждое из них. Сравнительному анализу подвергаются современные подходы: теория социального контроля и жизненных поворотных точек, концепция нарративной идентичности, парадигма десистанса, теория признания и подход возможностей.

Ключевые слова: Социальная реинтеграция, ресоциализация, десистанс, нарративная идентичность, теория признания, подход возможностей, стигма, социальный капитал, человеческое достоинство, социальная философия.

SOCIO-PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF SOCIAL REINTEGRATION AND CONTEMPORARY THEORETICAL APPROACHES

Annotation

The article examines the semantic boundaries, categorial status and contemporary theoretical interpretations of the concept of social reintegration as a subject of socio-philosophical analysis. Reintegration is substantiated not as a technical stage in the execution of punishment or an administrative procedure, but as a multidimensional social process aimed at the joint restoration of the legal, occupational, familial, communicative and symbolic statuses of the individual. The study provides a theoretical differentiation of the notions of reintegration, resocialisation, rehabilitation, adaptation and desistance, identifying the layer of social reality each of them covers. Contemporary approaches are compared: the theory of social control and life turning points, the concept of narrative identity, the desistance paradigm, recognition theory and the capability approach.

Key words: Social reintegration, resocialisation, desistance, narrative identity, recognition theory, capability approach, stigma, social capital, human dignity, social philosophy.

Kirish. Ijtimoiy reintegratsiya tushunchasi so'nggi o'n yilliklarda huquqiy, pedagogik, psixologik va boshqaruv diskurslarida keng qo'llanila boshladi, biroq uning kategorial maqomi hanuzgacha yetarlicha aniqlanmagan. Ko'pincha u jazoni ijro etish tizimining yakuniy bosqichini bildiruvchi ma'muriy atama sifatida, ba'zan esa ozodlikka chiqqan shaxsni ish bilan ta'minlash va ro'yxatga olishga oid protseduralar majmui sifatida tushuniladi. Bunday instrumental talqin hodisaning ijtimoiy-falsafiy tabiatini qamrab ololmaydi. Falsafiy nuqtayi nazardan reintegratsiya — shaxsning jamiyatga jismonan qaytishi emas, balki uning ijtimoiy

munosabatlar tizimidagi to'laqonli a'zolik maqomining qayta tiklanishidir. Bu maqom kamida to'rt qatlamdan iborat: huquqiy (formal huquq va majburiyatlarning tiklanishi), iqtisodiy (mehnat va daromad manbaidan foydalanish imkoniyati), kommunikativ (oila, jamoa va mahalla bilan aloqalarning tiklanishi) hamda ramziy (jamiyat tomonidan teng huquqli a'zo sifatida e'tirof etilishi). Ushbu qatlamlarning har biri mustaqil ravishda tiklanishi mumkin va aynan ularning nomutanosibliqi reintegratsiya jarayonining eng jiddiy muammosini tashkil etadi: shaxs huquqiy jihatdan ozod, ammo ijtimoiy jihatdan hanuz izolyatsiyada bo'lishi mumkin.

Reintegratsiya tushunchasining etimologik va mantiqiy tuzilishi ham muhim nazariy ma'noga ega. «Re» prefiksi qaytishni, «integratsiya» esa yaxlitlikka qo'shilishni bildiradi. Demak, tushuncha o'z ichida shaxs ilgari muayyan yaxlitlikning qismi bo'lgani, keyin undan ajralgani va endi unga qaytishi lozimligi haqidagi taxmini saqlaydi. Biroq bu taxmin falsafiy jihatdan muammoli, chunki ko'p hollarda shaxs jinoyat sodir etishdan oldin ham to'laqonli ijtimoiy integratsiyaga ega bo'lmagan bo'ladi. Ijtimoiy chetlashtirilish, ta'limdan uzilish, mehnat bozoridan tashqarida qolish, oilaviy tayanchning yo'qligi ko'pincha jinoyatdan oldin mavjud bo'ladi. Shu bois qator zamonaviy tadqiqotchilar reintegratsiya emas, integratsiya atamasini qo'llashni to'g'riroq deb hisoblaydilar. Ushbu terminologik bahs sof lingvistik xarakterga ega emas: u ijtimoiy siyosatning yo'nalishini belgilaydi. Agar vazifa avvalgi holatni tiklashdan iborat bo'lsa, siyosat konservativ mazmun kasb etadi; agar vazifa ilk bor to'laqonli ijtimoiy maqom yaratishdan iborat bo'lsa, siyosat konstruktiv va rivojlantiruvchi xarakterga ega bo'ladi. Tushunchaning ijtimoiy-falsafiy talqini uni qo'shni kategoriyalardan aniq farqlashni talab qiladi. Resotsializatsiya psixologik-pedagogik jarayonni, ya'ni shaxsning qadriyatlar tizimi va xulq-atvor namunalari qayta shakllanishini bildiradi va asosan shaxsning ichki o'zgarishiga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. Milliy ilmiy maydonda mazkur muammoning nazariy asoslariga yaqin turgan tadqiqotlar orasida B. M. Umarovning voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik muammolariga bag'ishlangan monografik ishi alohida o'rin tutadi [1]. Muallif jinoiy xulq-atvorning shakllanishini shaxsning individual xususiyatlari bilan emas, balki oilaviy tarbiya, mikromuhit, referent guruh ta'siri va ijtimoiylashuv jarayonidagi uzilishlar majmui bilan bog'laydi. Ushbu yondashuvning reintegratsiya nazariyasi uchun ahamiyati shundaki, u jinoiy xulq-atvorni ijtimoiylashuvning muvaffaqiyatsizligi sifatida talqin qiladi va shu orqali reintegratsiyani ijtimoiylashuvning qayta boshlanishi, ya'ni uzilgan aloqalarni tiklash jarayoni sifatida tushunish imkonini beradi. Ikkinchi muhim yo'nalishni A. Xadjiyevning ijtimoiy adolat tushunchasining mazmuni, tarkibi va uning xalqaro qonunchilik hujjatlaridagi o'rni bag'ishlangan tadqiqoti tashkil etadi [2].

Muallif ijtimoiy adolatni xalqlar va jamiyatlar farovonligini ta'minlovchi tamoyil sifatida talqin qiladi hamda uni Yangi O'zbekiston islohotlari sharoitida davlat boshqaruvida huquqning ustuvorligini ta'minlashda markaziy ahamiyat kasb etuvchi kategoriya sifatida asoslaydi. Reintegratsiya nazariyasi nuqtayi nazaridan bu tadqiqot muhim normativ tayanch beradi: agar ijtimoiy adolat resurslar va imkoniyatlarning adolatli taqsimlanishini talab qilsa, jazoni o'tab bo'lgan shaxsni mehnat bozoridan, ta'limdan va ijtimoiy xizmatlardan doimiy ravishda chetlashtirish adolat tamoyiliga zid holat sifatida baholanadi. Shu tariqa Xadjiyevning tahlili reintegratsiyani xayrixohlik yoki rahm-shafqat akti emas, adolat talabi sifatida asoslash uchun konseptual asos yaratadi.

Metodologik qism. Ijtimoiy reintegratsiya tushunchasining ko'p qatlamli tabiatini ochib berish uchun mazkur maqolada bir-birini to'ldiruvchi metodlar tizimi qo'llanildi. Konseptual tahlil metodi orqali reintegratsiya tushunchasining mazmuni hajmi aniqlandi, uning zaruriy va tasodifiy belgilari ajratildi hamda resotsializatsiya, reabilitatsiya, adaptatsiya va desistans kabi qo'shni kategoriyalar bilan mantiqiy munosabati belgilandi; bu usul terminologik noaniqlikni bartaraf etish va tushunchani mustaqil ilmiy kategoriya sifatida asoslash imkonini berdi. Dialektik metod reintegratsiya jarayonidagi asosiy ziddiyatlarni — shaxsning o'zgarishi va jamiyatning o'zgarishligi, huquqiy maqomning tiklanishi va ramziy maqomning tiklanmasligi,

nazorat va ishonch, xavfsizlik va erkinlik o'rtasidagi qarama-qarshiliklarni aniqlash uchun ishlatildi.

Tizimli-strukturaviy metod yordamida reintegratsiyaning huquqiy, iqtisodiy, oilaviy, ta'limiy, kommunikativ va ramziy komponentlari yagona modelga birlashtirildi va ular o'rtasidagi funksional bog'liqliklar, xususan, bir komponentdagi muvaffaqiyatsizlikning butun jarayonni blokirovka qilish qobiliyati aniqlandi. Qiyosiy-nazariy metod tadqiqotning markaziy usullaridan biri bo'lib xizmat qildi: uning yordamida hayotiy yo'l va ijtimoiy nazorat nazariyasi, narrativ identiklik konsepsiyasi, desistans paradigmasi, stigma nazariyasi, e'tirof nazariyasi va imkoniyatlar yondashuvi bir tahliliy maydonga joylashtirilib, ularning tushuntirish salohiyati, empirik asoslanishi va normativ oqibatlari qiyosiy baholandi. Germenevtik metod reintegratsiya bilan bog'liq asosiy tushunchalar — kechirim, ishonch, ikkinchi imkoniyat, ijtimoiy qaytish — ning madaniy-ma'naviy talqinlarini, shuningdek, milliy an'anadagi mahalla, oila va jamoa tomonidan qayta qabul qilish amaliyotlarining ma'naviy mazmunini ochish uchun qo'llanildi.

Aksiologik tahlil orqali inson qadri, adolat, birdamlik, mas'uliyat va e'tirof qadriyatlarining reintegratsiya siyosatidagi normativ maqomi belgilandi hamda ushbu qadriyatlar jarayon samaradorligini baholovchi mezonlarning mazmunini asosi sifatida qabul qilindi.

Natijalar. Tahlil shuni ko'rsatadiki, amaliyotda birinchi ikki qatlam nisbatan tez tiklanadi, oxirgi ikkitasi esa eng sekin va eng qiyin tiklanadigan qatlamlar bo'lib qoladi; aynan shu nomutanosiblik reintegratsiyaning yarim yakunlangan, ya'ni formal jihatdan amalga oshgan, mazmunan esa amalga oshmagan holatini keltirib chiqaradi. Uchinchi natija zamonaviy nazariy yondashuvlarning qiyosiy tahlilidan kelib chiqadi. Ijtimoiy nazorat va hayotiy burilish nuqtalari nazariyasi reintegratsiyada tashqi tuzilmaviy resurslarning — barqaror ish, nikoh, oilaviy majburiyat va jamoaviy aloqalarning hal qiluvchi rolini ko'rsatadi [7]. Narrativ identiklik konsepsiyasi esa markazga subyektiv o'lchovni qo'yadi: shaxs o'z hayot tarixini qayta hikoya qilib, o'zini «jinoiyatchi» emas, «xato qilgan, ammo o'zgargan inson» sifatida ta'riflashi orqali o'zgarishga erishadi [6]. Desistans paradigmasi bu ikki yondashuvni birlashtirib, jinoiy faoliyatdan uzoqlashishni bir martalik hodisa emas, ko'p yillik, orqaga qaytishlar bilan kechadigan jarayon sifatida talqin qiladi va professional aralashuvni shaxsning o'z jarayoniga hamrohlik qilish sifatida qayta ta'riflaydi [8].

Muhokama. Reintegratsiya nazariyasining zamonaviy holati Robert Sempson va Jon Laub bir tomondan, Shadd Maruna ikkinchi tomondan turgan mazmunli ilmiy polemika orqali eng aniq namoyon bo'ladi. Sempson va Laubning yosh bo'yicha bosqichlangan norasmiy ijtimoiy nazorat nazariyasiga ko'ra, jinoiy faoliyatdan uzoqlashish asosan tashqi tuzilmaviy o'zgarishlar natijasida yuz beradi: barqaror nikoh, doimiy ish joyi va jamoaviy majburiyatlar shaxs uchun «ijtimoiy kapital» hosil qiladi va jinoyat sodir etishning muqobil xarajatlarini oshiradi [7]. Ular uzun muddatli longityud ma'lumotlarga tayanib, hatto eng og'ir kriminal tarixga ega shaxslar ham hayotiy burilish nuqtalari yuzaga kelganda barqaror ravishda jinoiy faoliyatdan uzoqlashishini ko'rsatadilar. Ushbu pozitsiyaning kuchli tomoni uning empirik asoslanishi va ijtimoiy siyosat tiliga bevosita tarjima qilinishidir: agar ish va oila hal qiluvchi bo'lsa, davlatning vazifasi ushbu resurslarga kirishni ta'minlashdan iborat bo'ladi. Tanqidchilar esa ushbu modelni subyektning ichki dunyosini, ya'ni imkoniyatdan foydalanish yoki foydalanmaslik haqidagi qarorni yetarlicha hisobga olmaganlikda ayblaydilar. Maruna aynan shu nuqtada muqobil talqinni ilgari suradi. Uning tadqiqotiga ko'ra, jinoiy faoliyatdan barqaror uzoqlashgan shaxslar o'z hayot tarixini

o'ziga xos tarzda qayta hikoya qiladilar: ular o'tmishdagi jinoiy davrni «asl men emas edim» tarzida izohlaydilar, hozirgi holatni esa o'zining haqiqiy mohiyatiga qaytish sifatida ta'riflaydilar hamda ko'pincha boshqalarga yordam berish orqali o'z tajribasiga ijobiy ma'no beradilar [6].

Mak-Neyl taklif qilgan desistans paradigmasi aynan shunday sintezni amalga oshiradi: u jinoiy faoliyatdan uzoqlashishni shaxsiy motivatsiya, ijtimoiy aloqalar va tuzilmaviy imkoniyatlarning o'zaro ta'siri sifatida talqin qiladi hamda professional xizmatning vazifasini shaxsni «tuzatish» emas, uning o'z jarayoniga hamrohlik qilish sifatida qayta ta'riflaydi [8]. Goffmanning stigma tahlili bu sintezga muhim tuzatish kiritadi: agar jamiyat shaxsiga barqaror ramziy belgi qo'ygan bo'lsa, na tashqi resurs, na ichki motivatsiya to'liq samara bermaydi, chunki ijtimoiy o'zaro ta'sirning har bir akti buzilgan identiklikni qayta ishlab chiqaradi [9]. Xonnetning

e'tirof nazariyasi esa butun bahsga normativ tayanch beradi: to'laqonli reintegratsiya shaxs sevgi, huquq va ijtimoiy qadr sohalarda e'tirof olgandagina yuz beradi [10]. Shu tariqa muhokama reintegratsiyaning yaxlit modeli tuzilmaviy resurslar, subyektiv ma'no va ijtimoiy e'tirofning uch tomonlama birligini talab qilishi haqidagi xulosaga olib keladi.

Xulosa. Tadqiqot ijtimoiy reintegratsiyani jazoni ijro etish tizimining texnik bosqichi sifatida tushunish yetarli emasligini ko'rsatdi. Ijtimoiy-falsafiy talqinda reintegratsiya - shaxsning huquqiy, iqtisodiy, kommunikativ va ramziy maqomlarini birgalikda tiklashga qaratilgan, shaxs va jamiyatning o'zaro harakatini talab qiluvchi ikki tomonlama va uzluksiz jarayondir. Uning muvaffaqiyati qayta jinoyatning yo'qligi bilan emas, shaxsning o'z hayotining subyektiga aylanishi va jamoa tomonidan teng huquqli a'zo sifatida e'tirof etilishi bilan o'lchanadi.

ADABIYOTLAR

1. Umarov B. M. O'zbekistonda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik muammolari. – Toshkent, 2008. – 314 b.
2. Xadjiyev A. «Ijtimoiy adolat» tushunchasi, mazmuni va tarkibi va xalqaro qonunchilik hujjatlarida tutgan o'rni // Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. – 2025. – T. 5, № 7. – B. 235–240.
3. Ergashbaev S. O'zbekiston sharoitida uzluksiz ta'lim tizimi orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish // Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами. – 2025. – T. 1, № 1. – С. 314–316.
4. Ergashbayev S. Uzluksiz ta'lim tashkil etish orqali yoshlarning ma'naviy-falsafiy dunyoqarashini yuksaltirish // Bulletin of Contemporary Researches: Multidisciplinary. – 2025. – Vol. 1, No. 1. – P. 10–13.
5. Mirzaolimjon o'g'li M. M., Shohbozbek E. Yangi O'zbekistonning ta'lim siyosati va universitetlarning yangi modellari // Pedagogik islohotlar va ularning yechimlari. – 2025. – T. 16, № 01. – B. 325–328.
6. Maruna S. Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives. – Washington, DC: American Psychological Association, 2001. – 211 p.
7. Sampson R. J., Laub J. H. Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993. – 309 p.
8. McNeill F. A Desistance Paradigm for Offender Management // Criminology & Criminal Justice. – 2006. – Vol. 6, No. 1. – P. 39–62. – DOI: 10.1177/1748895806060666.